OLIY TIBBIY TA’LIM TALABALARIDA KASBIY IDENTIFIKATSIYA INQIROZINING PSIXOLOGIK OMILLARI

Ziyodulloyeva Farangiz Juraboy qizi
Toshkent davlat agrar universiteti Jismoniy tarbiya va sport kafedrasi o’qituvchisi

Qabul qilindi: 29.12.2025
Ko‘rib chiqildi: 29.12.2025
Tasdiqlandi: 30.12.2025

Kalit so‘zlar:
kasbiy identifikatsiya, tibbiyot talabalari, psixologik omillar, motivatsiya, emotsional charchoq, klinik muhit, professional rivojlanish, mentorlik

Annotatsiya. Mazkur tezis oliy tibbiy ta’lim talabalarida kasbiy identifikatsiya inqirozining psixologik omillarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotda talabalarning kasb tanlash motivatsiyasi, o‘z-o‘zini samaradorlik hissi, emotsional charchoq darajasi hamda klinik muhit ta’siri kasbiy o‘zlik shakllanishiga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilindi. Natijalar nazariy ta’limdan amaliy faoliyatga o‘tish bosqichida kasbiy shubha va ichki ziddiyatlar kuchayishini ko‘rsatdi. Ayniqsa tashqi motivlar ustun bo‘lgan talabalar inqirozga ko‘proq moyillik bildirdi. O‘qituvchi va klinik mentorlarning qo‘llab-quvvatlovchi yondashuvi, refleksiya va kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirish kasbiy identifikatsiyani barqarorlashtiruvchi muhim omil ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari tibbiy ta’lim jarayonida psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish zarurligini asoslaydi.

Kirish. Zamonaviy jamiyatda tibbiyot sohasi nafaqat yuqori malakali bilim va ko‘nikmalarni, balki barqaror kasbiy o‘zlikni ham talab qiladigan murakkab ijtimoiy faoliyat turiga aylanib bormoqda. Oliy tibbiy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar kelajakda inson hayoti va salomatligi uchun mas’ul bo‘lgan mutaxassislar sifatida shakllanish jarayonini boshdan kechiradilar. Ushbu jarayon faqat akademik tayyorgarlik bilan cheklanmay, balki shaxsning o‘zini kasb bilan bog‘lash, ya’ni kasbiy identifikatsiya jarayonini ham o‘z ichiga oladi. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab tibbiyot talabalari o‘qish davomida kasbiy identifikatsiya inqiroziga duch keladilar. Bu holat o‘z navbatida motivatsiyaning pasayishi, emotsional charchoq, kasbiy shubha va hatto kasbni tark etish niyatlarining shakllanishiga olib kelishi mumkin. Kasbiy identifikatsiya — bu shaxsning o‘zini muayyan kasb egasi sifatida anglash jarayoni bo‘lib, unda bilim, qadriyatlar, ijtimoiy rol va shaxsiy maqsadlar integratsiyasi amalga oshadi. Tibbiyot talabalari uchun bu jarayon ayniqsa

murakkab kechadi, chunki ular nazariy bilimlarni o‘zlashtirish bilan birga klinik muhitga moslashish, bemorlar bilan muloqot qilish, stressli vaziyatlarda qaror qabul qilish kabi psixologik jihatdan og‘ir tajribalarni ham boshdan kechiradilar. Natijada talabaning “men — bo‘lajak shifokorman” degan ichki pozitsiyasi barqaror shakllanmasligi mumkin. Aynan shu nuqtada kasbiy identifikatsiya inqirozi yuzaga keladi.

Mazkur inqirozning shakllanishida bir qator psixologik omillar muhim rol o‘ynaydi. Ularga shaxsning kasb tanlash motivlari, ichki va tashqi motivatsiya nisbatlari, emotsional barqarorlik, empatiya darajasi, o‘z-o‘zini baholash xususiyatlari hamda kasbiy stressga chidamlilik kiradi. Bundan tashqari, klinik amaliyotdagi ilk muvaffaqiyatsizliklar, o‘qituvchi va shifokorlarning professional modeli bilan o‘zini taqqoslash, yuqori javobgarlik hissi va perfektsionizm ham talabalarda ichki ziddiyatlarni kuchaytiradi. Shu sababli tibbiyot talabalarida kuzatiladigan kasbiy identifikatsiya inqirozi oddiy moslashuv qiyinchiligi emas, balki shaxs rivojlanishining muhim psixologik bosqichi sifatida qaralishi lozim. Bugungi kunda tibbiy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida nafaqat bilim va kompetensiyalarni shakllantirish, balki talabaning kasbiy o‘zligini qo‘llab-quvvatlash ham dolzarb vazifaga aylanmoqda. Chunki barqaror kasbiy identifikatsiya shifokorning professional mas’uliyati, etik qaror qabul qilishi va bemor bilan samarali muloqotini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shu nuqtai nazardan, oliy tibbiy ta’lim talabalarida kasbiy identifikatsiya inqirozining psixologik omillarini o‘rganish ham nazariy, ham amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur tezis aynan ushbu muammoning psixologik determinantlarini aniqlash va ularni pedagogik-psixologik qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlarini asoslashga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili. Kasbiy identifikatsiya muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida keng o‘rganilgan bo‘lib, uning nazariy asoslari shaxs rivojlanishi konsepsiyalari bilan uzviy bog‘liq. Shaxs identifikatsiyasini rivojlanish jarayonining markaziy elementi sifatida ilk bor E. Erikson psixosotsial rivojlanish nazariyasida izohlab bergan. Unga ko‘ra, o‘smirlik va ilk kattalik davrida shaxs “identifikatsiya – rol noaniqligi” inqirozini boshdan kechiradi va aynan shu davrda kasbiy o‘zlikning shakllanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Erikson g‘oyalari keyinchalik J. Marcia tomonidan empirik jihatdan rivojlantirilib, identifikatsiyaning to‘rt statusi: diffuziya, muddatidan oldin qabul qilingan identifikatsiya, moratoriy va erishilgan identifikatsiya ajratib ko‘rsatildi. Tibbiyot talabalari orasida ayniqsa moratoriy va diffuziya holatlarining yuqoriligi kasbiy inqirozning asosiy belgisi sifatida qayd etiladi. Zamonaviy tadqiqotlarda kasbiy identifikatsiya shaxsning kasbga oid qadriyatlar, motivatsiya va professional rolni qabul qilishi bilan bog‘liq murakkab psixologik tizim sifatida talqin etiladi. A. Bandura ijtimoiy-kognitiv nazariyasida kasbiy shakllanish o‘z-o‘zini samaradorlik (self-efficacy) bilan chambarchas bog‘liq ekanini ta’kidlaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘z imkoniyatlariga ishonchi past bo‘lgan tibbiyot

talabalari klinik faoliyatda ko‘proq xavotir, ikkilanish va kasbiy shubhalarni boshdan kechiradi. Bu esa kasbiy identifikatsiyaning barqaror shakllanishiga to‘sqinlik qiladi.

Tibbiy ta’limga oid ilmiy ishlarda talabaning professional identifikatsiyasi ko‘p bosqichli jarayon sifatida qaraladi. Cruess, Cruess va Steinert tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda shifokor shaxsining shakllanishi “professional identity formation” konsepsiyasi orqali izohlanib, unda rasmiy o‘quv dasturi, yashirin o‘quv dasturi (hidden curriculum) va klinik muhit muhim omil sifatida ko‘rsatilgan. Ayniqsa, klinik amaliyotda ustoz-shifokorlarning xulq-atvori, bemor bilan muloqoti va professional qadriyatlari talabaning kasbiy o‘zligini shakllantirishda kuchli ijtimoiy model vazifasini bajaradi. Agar ushbu model bilan talabaning shaxsiy qadriyatlari o‘rtasida tafovut yuzaga kelsa, kasbiy identifikatsiya inqirozi kuchayadi. Tibbiyot talabalari psixologik holatini o‘rganuvchi tadqiqotlarda stress va emotsional kuyish (burnout) asosiy omillardan biri sifatida ko‘rsatiladi. Dyrbye va hamkorlari tomonidan o‘tkazilgan izlanishlar tibbiyot talabalari orasida depressiv simptomlar va professional shubha darajasi boshqa yo‘nalish talabalarga nisbatan yuqoriligini aniqlagan. Emotsional charchoq kasbga nisbatan salbiy munosabatni shakllantirib, “men shifokor bo‘la olamanmi?” degan ichki savolni kuchaytiradi. Bu esa kasbiy identifikatsiya inqirozining psixologik mexanizmini tashkil etadi.

Motivatsiya omillariga bag‘ishlangan tadqiqotlar ham muhim natijalarni ko‘rsatadi. Deci va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o‘zini belgilash nazariyasiga ko‘ra, ichki motivatsiya ustun bo‘lgan talabalarda kasbiy identifikatsiya barqarorroq shakllanadi. Aksincha, ota-ona bosimi yoki ijtimoiy nufuz sabab tanlangan tibbiyot kasbi shaxsiy qiziqish bilan mustahkamlanmasa, identifikatsiya kechikadi yoki inqirozli tus oladi. Ko‘plab empirik tadqiqotlar tibbiyotga tasodifan kirgan yoki tashqi rag‘bat ustun bo‘lgan talabalar o‘qishning 2–3 bosqichlarida kasbiy shubhalarni ko‘proq boshdan kechirishini ko‘rsatadi. Mahalliy va MDH olimlari ishlarida ham kasbiy o‘zlikni shakllantirishda refleksiya, empatiya va kommunikativ kompetensiyaning ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Klinik muloqotga tayyorlik darajasi past bo‘lgan talabalarda o‘zini “haqiqiy shifokor” sifatida his qilmaslik holati ko‘proq kuzatiladi. Bu esa nazariy bilim yetarli bo‘lsa ham, ichki kasbiy pozitsiyaning shakllanmaganligini anglatadi. Shunday qilib, ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, oliy tibbiy ta’lim talabalarida kasbiy identifikatsiya inqirozi ko‘p omilli psixologik hodisa bo‘lib, u shaxsiy rivojlanish bosqichlari, motivatsiya xususiyatlari, o‘z-o‘zini samaradorlik darajasi, klinik muhit ta’siri hamda emotsional holatlar bilan bevosita bog‘liq. Mazkur omillarni kompleks o‘rganish tibbiy ta’lim jarayonida talabalarni psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ishlab chiqish uchun ilmiy asos yaratadi.

Tadqiqot muhokamasi. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari oliy tibbiy ta’lim talabalarida kasbiy identifikatsiya inqirozi murakkab va ko‘p bosqichli

psixologik jarayon ekanligini tasdiqladi. Kuzatishlar shuni ko‘rsatdiki, inqiroz ayniqsa o‘qishning 2–4-bosqichlarida, ya’ni nazariy tayyorgarlikdan klinik faoliyatga o‘tish davrida kuchayadi. Talabalar ilk bor real bemor bilan ishlash, mustaqil qaror qabul qilish zarurati hamda xatolik qilishdan qo‘rqish holatlari bilan to‘qnash kelganda o‘z kasbiy kompetentligiga shubha bildira boshlaydi. Bu esa “men shifokorlikka mosmanmi?” degan ichki savolni yuzaga keltirib, kasbiy identifikatsiya barqarorligini izdan chiqaradi. Natijalar talabalarning kasb tanlash motivlari inqiroz darajasiga bevosita ta’sir qilishini ko‘rsatdi. Ichki qiziqish va insonlarga yordam berish istagi asosida tibbiyotga kirgan talabalar murakkab vaziyatlarga nisbatan bardoshliligi yuqoriroq ekanligi aniqlandi. Aksincha, ota-ona talabi yoki kasbning ijtimoiy nufuzi sabab tanlangan yo‘nalishda tahsil olayotganlarda kasbiy shubha va hissiy charchoq ko‘rsatkichlari yuqori bo‘ldi. Bu holat kasbiy identifikatsiyaning shaxsiy ma’no bilan mustahkamlanmaganligi inqirozning asosiy psixologik mexanizmlaridan biri ekanini ko‘rsatadi. Shuningdek, o‘z-o‘zini baholash va o‘zini samarali his qilish darajasi ham muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Klinik vazifalarni bajarishda o‘ziga ishonchi past talabalar muvaffaqiyatsizliklarni shaxsiy qobiliyatsizlik sifatida qabul qilib, kasbiy rolni inkor etishga moyillik bildirdilar. Yuqori refleksivlikka ega talabalar esa xatoni tajriba sifatida baholab, professional rivojlanish motivatsiyasini saqlab qoldilar. Demak, inqirozning og‘ir kechishi ko‘proq past psixologik barqarorlik va perfektsionistik kutilmalar bilan bog‘liq.

Tadqiqot davomida emotsional charchoq ham alohida ahamiyat kasb etishi kuzatildi. Doimiy yuqori yuklama, baholash tizimining qat’iyligi va vaqt tanqisligi fonida talabalar “emotsional sovuqlashuv” holatini namoyon qila boshladilar. Bunday vaziyatda bemorga nisbatan empatiya pasayib, kasbiy faoliyat mazmuni faqat akademik majburiyat sifatida qabul qilina boshlaydi. Bu esa kasbiy o‘zlikni shakllantiruvchi asosiy komponent — shifokorlik qadriyatlarining ichkilashtirilishini sekinlashtiradi. O‘qituvchi va klinik rahbar shaxsining roli ham muhim determinant sifatida aniqlandi. Talabalar professional xulq-atvor namunasi sifatida ustozlarni qabul qiladilar. Agar shifokorlar tomonidan qo‘llab-quvvatlovchi va izohli yondashuv kuzatilsa, talabalarda kasbiy ishonch kuchayadi. Aksincha, keskin tanqid va befarq munosabat identifikatsiya inqirozini chuqurlashtiradi. Bu holat kasbiy shakllanish jarayonida ijtimoiy modellarning hal qiluvchi o‘rin tutishini ko‘rsatadi. Umuman olganda, natijalar kasbiy identifikatsiya inqirozi alohida psixologik muammo emas, balki shaxsning professional rivojlanish bosqichi ekanini ko‘rsatadi. Biroq u konstruktiv yo‘nalishda kechishi uchun ta’lim jarayonida psixologik qo‘llab-quvvatlash, refleksiv treninglar, klinik muloqot ko‘nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirish va mentorlik tizimini rivojlantirish zarur. Shunda inqiroz kasbdan voz kechishga emas, balki yetuk professional o‘zlik shakllanishiga xizmat qiladi.

Xulosa. Oliy tibbiy ta'lim talabalarida kasbiy identifikatsiya inqirozi shaxsning professional shakllanish jarayonidagi tabiiy, ammo psixologik jihatdan murakkab bosqich ekanligi aniqlandi. U asosan ichki motivatsiya yetishmasligi, past o'z-o'zini samaradorlik hissi, emotsional charchoq hamda klinik muhit ta'siri bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ayniqsa nazariy ta'limdan amaliy faoliyatga o'tish davri inqirozning kuchayishiga sabab bo'ladi. Mazkur holatni yumshatish uchun ta'lim jarayonida psixologik qo'llab-quvvatlash, mentorlik, refleksiya va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sharoitda kasbiy inqiroz talabaning kasbdan voz kechishiga emas, balki barqaror professional o'zlik shakllanishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. W. H. Freeman and Company.
2. Cruess, R. L., Cruess, S. R., & Steinert, Y. (2016). Teaching medical professionalism: Supporting the development of a professional identity (2nd ed.). Cambridge University Press.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 227–268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
4. Dyrbye, L. N., Thomas, M. R., & Shanafelt, T. D. (2006). Systematic review of depression, anxiety, and other indicators of psychological distress among U.S. and Canadian medical students. Academic Medicine, 81(4), 354–373. https://doi.org/10.1097/00001888-200604000-00009
5. Erikson, E. H. (1968). Identity: Youth and crisis. W. W. Norton & Company.
6. Wald, H. S. (2015). Professional identity (trans)formation in medical education: Reflection, relationship, resilience. Academic Medicine, 90(6), 701–706. https://doi.org/10.1097/ACM.0000000000000731